

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ-ПОЗИЧАЛЬНИКІВ

Комплексні методики оцінки кредитоспроможності широко використовуються комерційними банками, однак, звертає на себе увагу їх «емпіричний» характер, тобто недостатня теоретико-методологічна пропрацьованість, слабе використання математичного апарату. Банківська система України нині функціонує в складних економічних умовах, що зумовлено значною кризою неплатежів, скороченням обсягів виробництва гострим дефіцитом фінансових ресурсів. Для фінансової ситуації в банківському секторі характерними залишаються проблеми простроченої заборгованості, зниження рівню кредитоспроможності підприємств, а також їхньої можливості виконувати свої зовнішні та внутрішні зобов'язання.

Проблематика ефективності методик оцінки кредитоспроможності підприємств-позичальників широко висвітлюється вченими, зокрема слід відзначити таких українських дослідників, як Васюренко О.В., Мороз А.М., Примостка Л.О., Бутинець Ф.Ф., Алексеєнко А.М., Ковбасюк М.Р., а також зарубіжних авторів М. Столбова, А. Ведева, Р. Міллера, Д. ВанХуза, однак досліджуване питання залишається дискусійним і потребує подальшого вивчення, особливо в частині оцінки ефективності діючих методик оцінки.

Мета статті – визначити та обґрунтувати підхід до оцінки кредитоспроможності підприємств-позичальників, який узагальнює та існуючі методи оцінки та враховує вимоги банків щодо подібних позичальників.

Запропонований підхід до оцінки надійності підприємства та прогнозування ймовірності його банкрутства передбачає чітку послідовність дій із проведення кредитного аналізу (блок-схема проведення такого аналізу представлена на рис. 1).

Комплексність запропонованого підходу полягає в наявності трьох рівнів деталізації (експрес-аналіз, стандартний і деталізований аналіз), що надає дослідникові можливість обирати рівень глибини аналізу. Системність зазначеного підходу досягається шляхом застосування певної системи методів і моделей оцінки та прогнозування надійності підприємств. Так, на етапі експрес-аналізу застосовано математико-статистичні методи, передусім дискримінантний; на етапі стандартного аналізу – фінансові методи; на етапі деталізованого аналізу використано якісну оцінку чинників діяльності підприємства з допомогою експертних методів.

Універсальність цього підходу обумовлена можливістю заміни або доповнення на будь-якому з етапів окремих методів і моделей аналізу без порушення загального алгоритму оцінки надійності підприємства.

Отже, запропонований підхід до оцінки надійності підприємств ґрунтується на проведенні трьох етапів, причому на кожному етапі суб'єкт аналізу може отримати певний висновок щодо надійності об'єкта аналізу. Далі, залежно від цілей, організаційних та інших умов аналізу, суб'єкт може або переходити на наступний етап, або відмовитись від подальшого аналізу. Розглянемо кожен етап детальніше.

Перший етап. Експрес-аналіз надійності підприємства.

Початковими даними для проведення експрес-аналізу є окремі статті балансу підприємства, які використовуються для розрахунку незалежних змінних. Пропонуємо починати експрес-аналіз надійності підприємства з розрахунку інтегрального показника його фінансового стану з допомогою дискримінантного та інших методів математико-статистичного аналізу.

Визначення Z-інтегрального показника зводиться до побудови багатofакторної лінійної дискримінантної функції:

$$Z = p_1x_1 + p_2x_2 + \dots + p_nx_n, \quad (1)$$

де Z – залежна змінна (інтегральний показник фінансового стану підприємства);

p – параметри моделі (вагові коефіцієнти);

x – незалежні змінні (фінансові показники).

ЕКОНОМІКА ПРІДПРИЯТІЙ

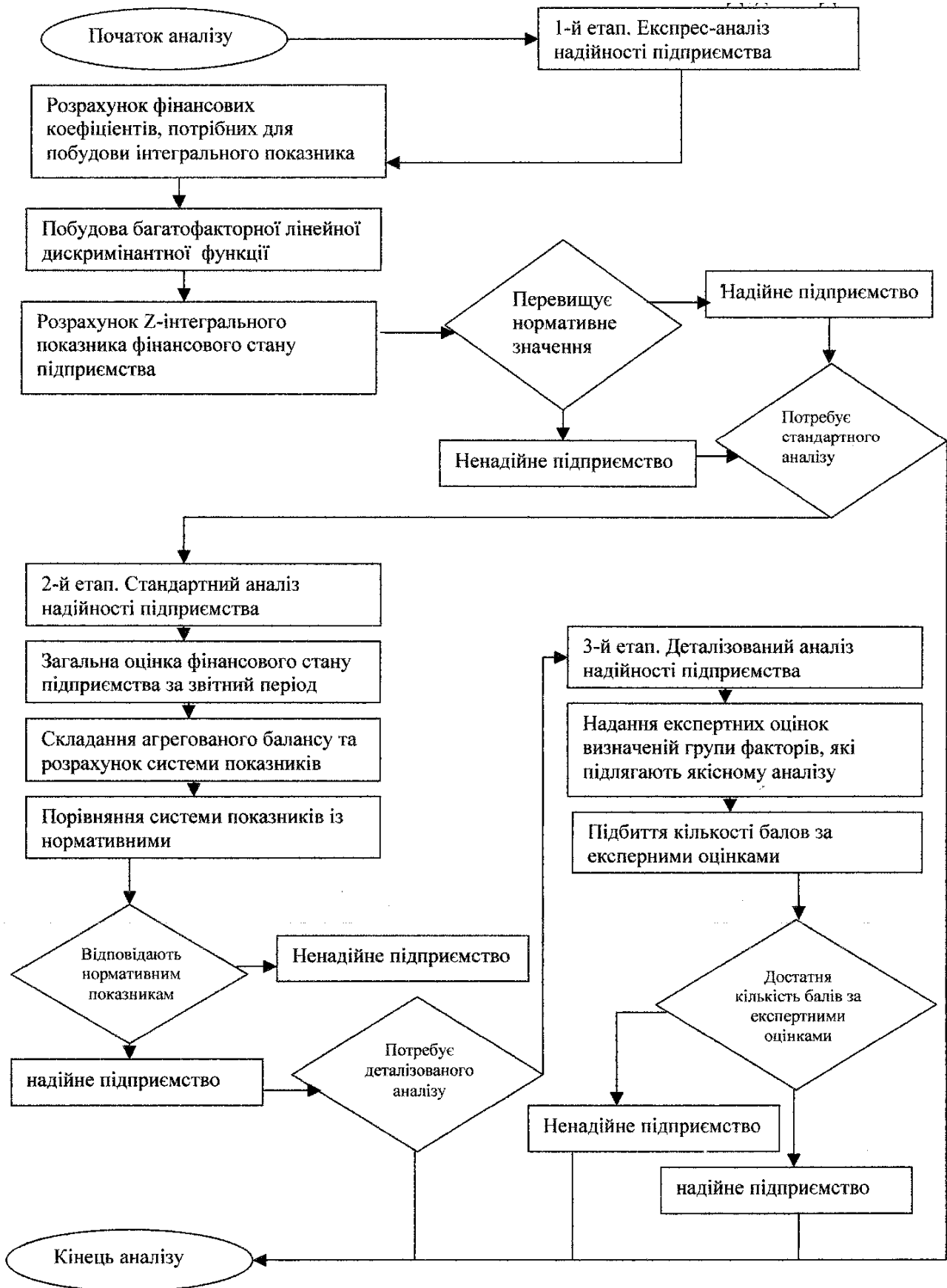

Рис. 1. Блок-схема алгоритму оцінки надійності підприємства

Джерело: складено на основі [3; 5, с.54; 6, с.30; 8]

ЕКОНОМІКА ПРІДПРИЯТІЙ

Побудова багатофакторної лінійної дискримінантної функції здійснюється за такими основними етапами:

- 1) вибір фінансових показників (коефіцієнтів);
- 2) перевірка вибраних коефіцієнтів на мультиколінеарність (кореляційний зв'язок);
- 3) розрахунок параметрів дискримінантної функції (вагомість показників) методом найменших квадратів;
- 4) безпосередня побудова зазначеної функції та розрахунок інтегрального показника;
- 5) інтерпретація результатів прогнозування банкрутства підприємства.

При виборі фінансових показників (коефіцієнтів) для побудови даної функції необхідно враховувати такі критерії:

- 1) кожен із показників, що включаються в модель, має представляти певну групу показників, які характеризують той чи інший параметр фінансового стану підприємства, та об'єктивно відображати останній;
- 2) показники повинні характеризуватися мінімальним рівнем кореляційного зв'язку;
- 3) значення показників мають істотно коливатися в разі відповідних змін фінансового стану підприємства (максимізація відношення міжгрупової варіації залежної змінної до внутрішньогрупової варіації);
- 4) значення незалежних змінних у межах вибіркової сукупності повинні бути розподілені рівномірно.

У деяких випадках після знаходження інтегрального показника за певною моделлю дискримінантного аналізу однозначний висновок про фінансовий стан підприємства зробити неможливо (значення інтегрального показника потрапляє в зону невизначеності з позитивною чи негативною динамікою). У такому разі потрібно провести додатковий фінансовий і якісний (експертний) аналіз надійності підприємства.

Другий етап. Стандартний аналіз надійності підприємства.

Вихідними даними для проведення стандартного аналізу є основна фінансова звітність підприємства (форми 1 - 3). Цей аналіз ґрунтується на загальній оцінці фінансового стану підприємства за звітний період. Загальна оцінка фінансового стану підприємства проводиться за такими основними етапами:

- 1) складання агрегованого балансу та його оцінка;
- 2) розрахунок системи коефіцієнтів;
- 3) порівняння коефіцієнтів із нормативними й середніми по галузі;
- 4) висновки щодо загальної оцінки фінансового стану підприємства [4, с.54].

Загальна оцінка фінансового стану підприємства починається зі складання агрегованого балансу. За допомогою методу зведення і групування інформація про фінансовий стан підприємства концентрується в окремих аналітичних таблицях, на основі яких і виконується порівняння та групування. На інтуїтивному рівні проводиться аналіз для встановлення взаємозв'язків різних економічних факторів і показників фінансової діяльності для визначення міри впливу основних чинників на фінансовий стан, а також розкриття закономірностей і тенденцій у діяльності компанії.

За допомогою горизонтального й вертикального аналізу здійснюється оцінка агрегованого балансу за статтями. Такий аналіз дасть змогу виявити, за рахунок яких джерел сталися зміни у структурі основних статей балансу. Наступним кроком є безпосередньо проведення загальної оцінки фінансового стану підприємства за звітний період із допомогою коефіцієнтного (факторного) методу, який полягає в розрахунку системи коефіцієнтів, що відображають усі види діяльності підприємства та враховують фактори, які впливають на його фінансовий стан.

На нашу думку, для відбору коефіцієнтів і визначення їхніх граничних (нормативних) значень доцільно скористатися законодавчо затвердженими методиками. При цьому слід зазначити, що ці нормативні документи суперечать один одному як за набором фінансових коефіцієнтів, так і за інтерпретацією граничних значень останніх. Після розрахунку фінансових коефіцієнтів здійснюється їх порівняльний аналіз як із нормативними значеннями, так і з показниками конкурентів або середнім по галузі.

До укладання кредитної угоди фахівець банку повинен ретельно проаналізувати кредитоспроможність потенційного позичальника, тобто його здатність своєчасно повернути позичку та фактори, які можуть спровокувати її неповернення.

Збереження основної суми боргу є одним з головних принципів, якого завжди має дотримуватися банк при здійсненні позичкової операції. Тому оцінювання якості фінансового стану

потенційного позичальника є одним із важливих етапів процесу кредитування. При цьому особливе значення має встановлення обґрунтованості надання кредиту. Жодні додаткові заходи захисту не зможуть запобігти кризовій ситуації, якщо позичка у своїй основі не є обґрунтованою.

Одним з елементів оцінювання кредитоспроможності є з'ясування персональних якостей потенційного позичальника. Тут увага банку має зосереджуватися на таких моментах, як репутація, порядність і чесність, професійна здатність, матеріальна забезпеченість, ставлення до своїх зобов'язань перед іншими кредиторами в минулому.

Необхідно ретельно вивчити фінансовий стан позичальника, ліквідність його балансу, ефективність виробництва і використання основного й оборотного капіталу. Для цього використовується бухгалтерська, статистична і фінансова звітність позичальника, матеріали попередніх перевірок на місці, прогнози фінансового стану клієнта протягом усього періоду користування позичкою.

Оскільки банк як кредитор може мати різних клієнтів - підприємницькі структури (юридичні особи) і фізичні особи – оцінювання їх кредитоспроможності здійснюється неоднаково.

Критерії оцінювання фінансового стану позичальника встановлюються кожним банком самостійно, його внутрішніми положеннями щодо проведення активних (кредитних) операцій та методикою оцінювання фінансового стану позичальника з урахуванням результатів аналізу їх балансів, звітів про фінансові результати, тощо.

Згідно з положенням НБУ «Про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків» від 6 липня 2000 р. вимоги щодо оцінювання фінансового стану позичальника, рекомендовані НБУ, є мінімально необхідними. Банки мають право самостійно встановлювати додаткові критерії такої оцінки, що підвищують вимоги до позичальників з метою адекватного оцінювання кредитних ризиків та належного контролю за ними.

Банки самостійно встановлюють нормативні значення та відповідні бали для кожного показника залежно від його вагомості (значущості) серед інших показників, які можуть свідчити про найбільшу ймовірність виконання позичальником зобов'язань за кредитними операціями.

Вагомість кожного показника визначається індивідуально для кожної групи позичальників залежно від кредитної політики банку, особливостей клієнта (галузь економіки, сезонність виробництва, обіговість коштів тощо), ліквідності балансу, становища на ринку, тощо.

Для оцінювання фінансового стану позичальника – юридичної особи банк має враховувати такі основні економічні показники його діяльності: платоспроможність; фінансова стійкість; рентабельність; оборот за рахунками; склад та динаміка дебіторсько-кредиторської заборгованості [7].

Також можуть бути враховані суб'єктивні чинники, що характеризуються такими показниками: ринкова позиція позичальника та його залежність від циклічних і структурних змін в економіці загалом, та в промисловості зокрема

- наявність державних замовлень і державна підтримка позичальника;
- ефективність управління позичальника;
- професіоналізм керівництва та його ділова репутація.

Крім наведених показників, можуть застосовуватися й інші, які можна об'єднати в певні групи показників: ділової активності; прибутковості; використання основного капіталу. Показники ділової активності складаються з трьох коефіцієнтів оборотності: дебіторської заборгованості (К3); запасів і витрат (К4); кредиторської заборгованості (К5).

Показники рентабельності не мають певних стандартів, їх використовують у динаміці і для порівняння з аналогічними показниками інших підприємств даної галузі господарювання.

Головним джерелом інформації про фінансовий стан потенційного позичальника є його звітність: баланс, звіт про прибутки і збитки, звіт про наявність майна, а також розрахунки певних показників, зроблених на підставі цієї звітності. Але це не вичерпує усіх відомостей про клієнта. Є також інші джерела, до яких належать архіви банку, інформація від інших фінансово-кредитних установ, економічна преса тощо.

Банк-кредитор має право вимагати у клієнта список фінансових установ, з якими він підтримував і підтримує відносини. Він повинен з'ясувати питання про стан поточних розрахунків клієнта з постачальниками, своїми працівниками.

Тільки на підставі результатів ретельної аналітичної роботи банк робить висновки про спроможність клієнта повертати борги, та про можливість укладення з ним кредитної угоди [1].

Третій етап. Деталізований аналіз надійності підприємства.

ЕКОНОМІКА ПРІДПРИЯТІЙ

Вихідними даними для проведення деталізованого аналізу є повна фінансова звітність підприємства й додаткова інформація про якісні чинники діяльності підприємства. На нашу думку, на даному етапі оцінки надійності (кредитоспроможності) підприємства доцільно здійснити якісний аналіз із допомогою експертних методів (насамперед А-рахунку та Скоуна). Для цього треба виконати такі основні дії:

- 1) визначити фактори, які будуть оцінюватися;
- 2) дати визначеній групі факторів експертні оцінки;
- 3) підбити кількість балів за експертними оцінками;
- 4) зробити висновок щодо симптомів, які можуть призвести до погіршення фінансового стану підприємства [2, с. 76].

Якісний аналіз слід проводити за такими групами факторів: рівень корпоративного управління; якість менеджменту й управлінської структури; ступінь галузевих і суверенних ризиків; положення на ринку, конкурентні тенденції; кредитна історія та ділова репутація тощо.

Використовуючи зазначені методи оцінки кредитоспроможності позичальника, банк також має визначити рівень ризику стосовно нього.

Визначаючи кредитний ризик, на нашу думку, необхідно враховувати такі фактори: репутація; можливість; капітал; умови; застава.

Таким чином, в залежності від організаційних умов проведення аналізу й масштабу запланованих капіталовкладень пропонуємо виділяти:

- 1) експрес-аналіз, що ґрунтується на застосуванні автоматизованих систем кредитного скорингу (математико-статистичних методів) та/або експертних методів аналізу надійності підприємств;
- 2) стандартний аналіз, який базується на повноцінному якісному й кількісному фінансовому аналізі;
- 3) деталізований аналіз, що проводиться на основі поєднання стандартного аналізу та додаткових експертних і математичних процедур.

Розглянутий підхід до оцінки надійності підприємства та прогнозування ймовірності його банкрутства передбачає чітку послідовність дій із проведення кредитного аналізу. Отже, кредитоспроможність позичальника залежить від багатьох факторів. Уже це саме по собі означає труднощі, оскільки кожний фактор (для банку – фактори ризику) повинен бути оцінений і розрахований. Ще складніше оцінити перспективи змін усіх тих факторів, причин і обставин, які будуть визначати кредитоспроможність позичальника в майбутній період.

Здатність позичальника погасити позичкову заборгованість має значення для кредитора лише в тому випадку, якщо вона відноситься до майбутнього періоду (є прогнозом такої здатності, причому прогнозом досить обґрунтованим, правдоподібним). Тим часом усі показники кредитоспроможності, застосовувані на практиці, звернені в минуле, тому що розраховуються за даними за минулий період або періоди, до того ж це звичайно дані про залишки ("запаси") на звітну дату, а не більш точні дані про обороти ("потоки") за певний період. Тобто показники кредитоспроможності мають до певної міри обмежене значення.

Додаткові труднощі у визначенні кредитоспроможності виникають у зв'язку з існуванням таких її факторів, які неможливо виміряти й оцінити. Це стосується в першу чергу репутації позичальника, хоча не тільки її. Одержати єдину, синтетичну оцінку кредитоспроможності позичальника із узагальненням цифрових і нецифрових даних не можна. Для обґрунтованої оцінки кредитоспроможності крім інформації в цифрових величинах потрібна експертна оцінка кваліфікованих аналітиків. У той же час складність оцінки кредитоспроможності обумовлює застосування різноманітних підходів до такого завдання – в залежності як від особливостей позичальників, так і від намірів конкретного банку-кредитора. При цьому важливо підкреслити: різні способи оцінки кредитоспроможності не виключають, а доповнюють один одного, тому застосовувати їх треба в комплексі.

Література

1. Банківські операції : Підручник. — 2-ге вид., випр. і доп. / А. М. Мороз, М. І. Савлук, М. Ф. Пуховкіна та ін.; за ред. д-ра екон. наук, проф. А.М. Мороза. — К.: КНЕУ, 2002. — 476 с.
2. Гиляровская Л.Т. Анализ и оценка финансовой устойчивости коммерческого предприятия / Л.Т. Гиляровская, А.А. Вехорева — СПб.: Питер, 2003. — 256 с.
3. Примостка Л.О. Финансовый менеджмент у банку: Підручник. - - [2-ге вид., доп. I перероб.] / Л.О. Примостка— К.: КНЕУ, 2004. — 468 с.
4. Роджер Лерой Миллер. Современные деньги и банковское дело: пер. с англ./ Р.Л. Миллер, Д. Ван-Хуз. — М.: ИНФРА-М, 2000. — 856 с.

ЕКОНОМІКА ПРІДПРИЯТІЙ

5. Бугель Ю. Основні шляхи вдосконалення сучасних методів оцінки кредитоспроможності позичальника / Ю. Бугель // Банківська справа – 2007. №4. с.54-59
6. Галасюк В. Модель прийняття рішень про кредитування на базі концепції CFF/ В. Галасюк, М. Сорока // Вісник НБУ. – 2005. – №9 – с.30-35.
7. Марцин В.С. Кредитні відносини в сучасних умовах господарювання та шляхи їх вдосконалення / В.С. Марцин // Економіка, фінанси, право. – 2009. – №10 – с.17-22.
8. Люманова К. Методика оцінки кредитоспроможності заёмщиків [Електронний ресурс] Режим доступу: //http: //www.solvency.boom.ru/